

Julbocken - Gävlebocken

December 2022 Månadsbild
BRINKENS MUSEUM

JULBOCKEN I GÄVLE lär vara världens största halmbock. Med en höjd på 13 meter och en vikt på tre ton har den letat sig in i Guinness rekordbok.

Pappa till bocken, reklammannen **Stig Gavlén**, hade länge gått och grunnat på en julsymbol till glädje för Gävleborna och Söders köpmän. Så en dag, år 1966, när han och **brodern Jörgen** satt på ett av Söders kaféer, hade idén mönat och blev till skiss på en pappersservett. Stig frågade sin bror om denne kunde tänka sig att bygga bocken som skulle stå på Slottstorget. Brandmannen Jörgen tackade ja och tog hjälp av sina kollegor på brandkåren. Ingen hade tidigare monterat ihop en så stor halmbock, men brandmännen lyckades få den klar till juls skyltningen.

På den tiden gick E4:an genom Gävle, och ingen förbipasserande kunde missa Gävles nya stolthet på Slottstorget. Meningen var att halmbocken skulle stå kvar till tjugondag Knut, men på nyårsnatten ringde det i Stig Gavléns telefon:

Bocken brinner!

Detta blev troligen början till bockens världskändskap. Varje år ställdes en ny bock upp, och varje år ställdes frågan: **När ska årets Gävlebock brinna?** Till och med världens vadhållningsfirmor öppnade för spel om bockens överlevnad.

Att Gävlebocken skulle få en sådan genomslagskraft kunde knappast ens Stig Gavlén drömma om. Hur medveten var han då om att han i Gävlebocken förenade gamla traditioner och bruk? Sedan gammalt är bocken Hälsinglands landskapsvapen och blev på 1600-talet symbol för Hälsinge regemente utanför Söderhamn. När regementet flyttades till Gästrikland och Gävle i början av 1900-talet följde bocken med, men hälsingarna anser givetvis fortfarande att bocken är deras. (Gävleborgs län består av landskapen Gästrikland och Hälsingland.)

Under äldre tider kunde ungdomar i samband med julfirandet täcka sig med halm, gå runt till olika gårdar och sjunga bockvisor, och förhopp-

Julbocken i Gävle år 2021 blickar stolt ut över Slottstorget, men dess levnad blev kort. Den 17 december brann den "som ett tomtebloss". På grund av byggarbeten på Slottstorget har Gävlebocken 2022 fått sin nya plats vid Rådhusorget.

ningsvis belönas med mat och dryck. Efterhand, eller som Stig Gavlén skriver, började under 1800-talet de borgerliga hemmen använda bocken som julkappsutdelare. En tradition vi i Malax med omnejd känner väl till.

För att återgå till halmbocken har halmen varit värdefull så länge man odlat. Framför allt den långa råghalmen har använts till både nyttoföremål och prydnader. Redan vikingarna lär ha bonat golven med halm i samband med den stora midvinterfesten. Sedan dess har halmen och julen nästan varit synonyma begrepp i den skandinaviska livsåskådningen, skriver Gustaf Wideskog i Vasabladet 1946.

Själv minns jag att **"Moster Tilda"** i **Bränno** (född 1887) brukade berätta hur de i hennes hem tog in halm och la på golvet till jul. Fortfarande är föremål av halm en viktig del av julpyntet i bland annat många hälsingehem. Fram åker halmfigurer av alla de slag som yngre och äldre generationer flätat och knutit.

För hälsingarna verkar ändå bocken vara den allra viktigaste julsymbolen. I Ljusdal till exempel ställs Röda korsets två ömt vårdade halmbockar ut i skyltfönstret varje år, noga märkta med "ej till salu".

Till slut kan jag informera om att Gävles julbock år 2022 har fått en ny plats att visa upp sig på. Slottstorget är ockuperat av byggmateriel med mera för att det ska byggas ett nytt bibliotek. Julbocken får därför flytta en liten bit ner, till Rådhusorget, där stängsel och vaktkur redan är klara i början på november. Och då är frågan igen: **Kommer årets bock att brinna?** Eller är den bättre skyddad i Esplanaden?

Martha Bonn

Källor:

Gavlén, Stig: Som jag minns. Elanders Tofters, 2004
Gustafsson, Inger: Halmslöjd förr och nu. 1987
Wideskog, Gustaf: Julhalmen. Vasabladet 22.12.1946

Bilder: Martha Bonn (Gävlebocken) och Göran Strömfors (layout)

Fäbodstugan på Brinken

Sommarfähus, fäbod och två mjölkbodar.

Vid Brinkens museum finns fem boningshus. Fyra hus är byggda enligt samma grundplan med farstu,orstuga med råspis (kök, vardagsrum, sovrum) samt varierande antal kammare, de flesta utan uppvärmning, alltså för sommarbruk. Husen är byggda mellan sent 1700-tal och slutet av 1800-talet.

Det allra minsta boningshuset är fäbodstugan, som på ca 20 kvadratmeter rymmer farstu och orstuga. Dörröppningen är så låg att tanken går till en lekstuga. Men väl inomhus finner man en kopia av Tufvasgårdens orstuga med råspis, vedlåda, högsäng, kärilskåp med tallrikshylla, bord, stolar och kommod. Det är bara de väggfasta bänkarna som saknas.

På spiskåken hänger järngrytan och trefoten med kaffepannan finns inom räckhåll. Högsängen är uppbäddad med förlåtan och handkläde. På bordet kan ett påbörjat handarbete ligga, det finns gott om tid att ställa ut sätet intill stugväggen och låta händerna arbeta i solskenet.

Fäbodstugan byggdes upp i skogen, där kor, kvigor och kalvar fick gå och beta. Till kvällsmjölkningsen kallades skällkon in till fähuset och de andra följde vanligen snällt efter. De tillbringade natten i fähuset, skyddade från eventuella rovdjur. Efter morgonmjölkningsen släpptes de ut i skogen igen.

Fäbodarna var flickornas och de unga kvinnornas arbetsplats, en äldre kvinna var med som husmor. Det huvudsakliga arbetet gällde att ta tillvara mjölken. Beroende på avstånd till byn och väglaget kunde mjölken hämtas dagligen. Men om den hämtades bara en eller två gånger per vecka, gällde det att skumma grädde, sätta fil och kärna smör. På fritiden kunde man också t.ex. samla kråkris och binda kvastar.

Fäbodstugan på Brinken har flyttats flera gånger. Johannes Jönn hade rest den i Västerbränno. Senare såldes den och museiföre-

Fäbodinteriör

ningen köpte den och byggde upp den på Brinken år 1980. Bredvid stugan står också två små mjölkbodar och ett sommarfähus.

I Malax var det vanligt att flera grannar samsades om skogsbetet och byggde upp stuga, fähus och mjölkbod på samma område. Det allra största fäbodsområdet, kallat Kyro, finns sydost om Övermalax, där fanns som mest 27 stugor samt fähus och bodar. En miniatyr av Kyro fäbodställe finns i Ethels hus. Den är gjord av Elis Åhman.

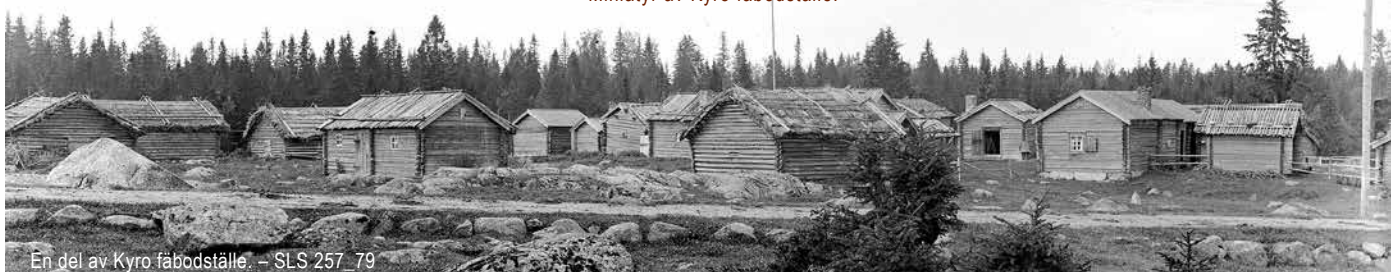
I början av 1920-talet började man betona skogens ekonomiska betydelse och skogsvård. Det var inte längre tillåtet att hålla betesdjuren lösa i skogen utan stängsel. En stor del av fäbodarna lämnades småningom öde även om man också tog tak över huvudet i stugorna i samband med nyodling och ängs- och åkerarbete. De sista fäbodarna övergavs i början av 1950-talet.

Kerstin Hägen

Färgfoton/layout: Göran Strömfors

Miniatyr av Kyro fäbodställe.

En del av Kyro fäbodställe. – SLS 257_79

Nissashaga 1983.

Arkeologin i Malax och Järnåldersleden i Storsjön

DEN FORNTIDA AKTIVITETEN I MALAX har varit stor. Vi har fornlämningar utspridda över hela vår kommun. Platser som Kalascha, Koppbacken, Holsterbacken, Nissashaga och Kyrkbacken känner många Malaxbor igen som områden med fornlämningar av olika slag. Det har hittats gravrösen, boplatser och offerstenar här.

Den arkeologiska aktiviteten i Malax var stor på 1980-talet. Vi hade en mycket aktiv grupp amatörarkeologer som tog sig runt i skog och mark och letade rätt på och rapporterade in fornlämningar till myndigheterna. Det gör att Malax är, tillika som Vörå och "Kyro", ett av de många områden i Österbotten med väldokumenterad och riklig forminneshistoria.

HISTORISKT FIGURERAR MALAX tidigt i arkeologiska sammanhang. Redan år 1674 sände kung **Karl XI** ut ett "plakat" med uppmaning att efterforska och berätta om "gambla Monumenter och Antiquiteter" i församlingarna. Samma år avger kyrkoherden i Malax, **Olaus Magni Arenius**, en förteckning över fornminnen hittade i Malaks socken. Listan innehåller bl.a. en begravningsplats vid hamnen på Wargö samt "emellan Malax och Pörtom byar en stor stenhög samlad... Ingen vet att säga något besynnerligt om dem".

Först i mitten på 1800-talet drog det arkeologiska arbetet igång på allvar i Malax. **J.R. Aspelin**, som senare blev statsarkeolog, rörde sig ofta i Malax genom att hans far var kyrkoherde här under åren 1862–69. Aspelin dokumenterade många av de idag kända fornlämningarna i kommunen. Under 1800-talets slut och 1900-talets början undersöktes Malax av flera arkeologer. Förutom Aspelin gjorde **A.O. Heikel, Schwindt, Hackman, Äyräpää, Meinander** och **Siiriäinen** undersökningar. Även Malaxbor har vid arkeologiska undersökningar gjort fina fynd, bl.a. spännen, sköldbucklor, spjutspetsar, svärd, pärlor och olika typer av jordbruksredskap.

På 1980-talet återupptogs det arkeologiska arbetet av arkeolog **Mirja Miettinen**. En grupp arkeologiskt intresserade Malaxbor hade då redan samlats till kurs i medborgarinstitutets regi, och gruppen med amatörarkeologer deltog vid utgrävningen på Koppbacken. Där utgrävdes resterna av ett folkvandringstida röse. Efter undersökningen på Koppbacken var intresset för fornlämningarna i Malax väckt både för arkeologen och de deltagande amatörerna. Under flera på varandra följande somrar undersöktes olika områden i Malax.

ETT OMRÅDE där ett stort antal rösen konstaterats var Nissashaga i Storsjön. Dit koncentrerades också en stor del av arkeolog M. Miettinen energi. På området, som sträcker sig 500–700 m brett och minst 2000 m långt, har hittills hittats ca 40 rösen, 7 skålgropsstenar och flera boplatser. Här bodde mänsikor från 300-talet till 700-talet e.Kr (äldre järnålder, folkvandringstid och merovingertid). Bostäder

Stora graven i Nissashaga

Det nyfunna spännet vid utgrävning 7 juni 1983 och dess nutida förädling till Malax-spänne. Bilder/layout: Göran Strömfors, Mikael Herrgård © (nutida färgspännet).

av stock eller ris med tätning av lerklining har täckt hela området, med "husen" byggda nästan knut vid knut. Gravrösen ligger i kanten eller inom bosättningsområdet. Dessutom finns också flatmarksgravar på samma åsslutning.

IDAG HAR VI EN FIN VANDRINGSLED på området i Nissashaga. Där kan man vandra den korta sträckan på 0,8 km, eller den längre sträckan på 1,8 km. Längs bägge partier av vandringsleden kan man läsa om områdets historia, de utförda provgrävningarna, offerstenarna och mycket annat intressant på de 14 informationstavlor som finns uppsatta längs leden. Den längre sträckan av leden tar sig förbi bl.a. det röse där det välkända Malaxspännet hittades, samt "Finlands vackraste offersten" enligt Mirja Miettinen. I informationsstugan vid ledens början kan man gå in och läsa om forntida historia. Man får även gärna skriva namn i besöksboken på bordet. Då kan föreningen räkna och hålla reda på antalet vandrare varje år.

Mer information om Malax fornhistoria hittas på vår hemsida <http://museum.malax.fi>

Nina Sten

Källor:

Offerstenar i Malax. Malax museiförening, Arkeologigruppen, 1984
Järnåldersleden. Broschyr av Malax museiförening, Arkeologigruppen, 1985
Järnåldersleden/Rautakauden polku/Iron Age Trail/Eisenzeit Pfad. Broschyr av Malax museiförening
Infoskyltarna längs Järnåldersleden i Nissashaga

Inforuta

Stenåldern

Paleolitikum: 2.300.000 f.kr (äldre stenålder, tillverkning av stenverktyg börjar av de första hominiderna)
Mesolitikum: 10.000 f.kr (mellanstenåldern)
Neolitikum: 4.000 f.kr (yngre stenålder, djurhushållning och jordbruk)
Kalkolitikum: 2.800 f.kr (kopparsstenåldern, metallhantering)

Bronsåldern

1.800 f.kr (nordisk bronsålderskultur, hantverk av olika slag, resor och kontakter utåt, 1.900–1.500 f.kr i Finland: Kiukaiskulturen/stenålderns slutskede)

Järnåldern

Förrömsk järnålder: 500 f.kr (keltisk järnålder)
Römsk järnålder: år 0 (0–150 e.kr äldre römsk järnålder, 150–400 e.kr yngre römsk järnålder)
Folkvandringstid: 400 e.kr (många olika folkslag i rörelse och de slog sig ner på nya orter)
Vendeltid: 550 e.kr (Merovingertid, övergång från äldre till yngre järnålder)
Vikingatiden: 800 e.kr (befolkningen ökade, skeppsbyggarkonsten växte, plundrings- och handelståg)

Medeltiden: 1.050 e.kr (riddartiden, arkitektur, kristendomen, etc.)

Modern historisk tid: 1.500 e.kr

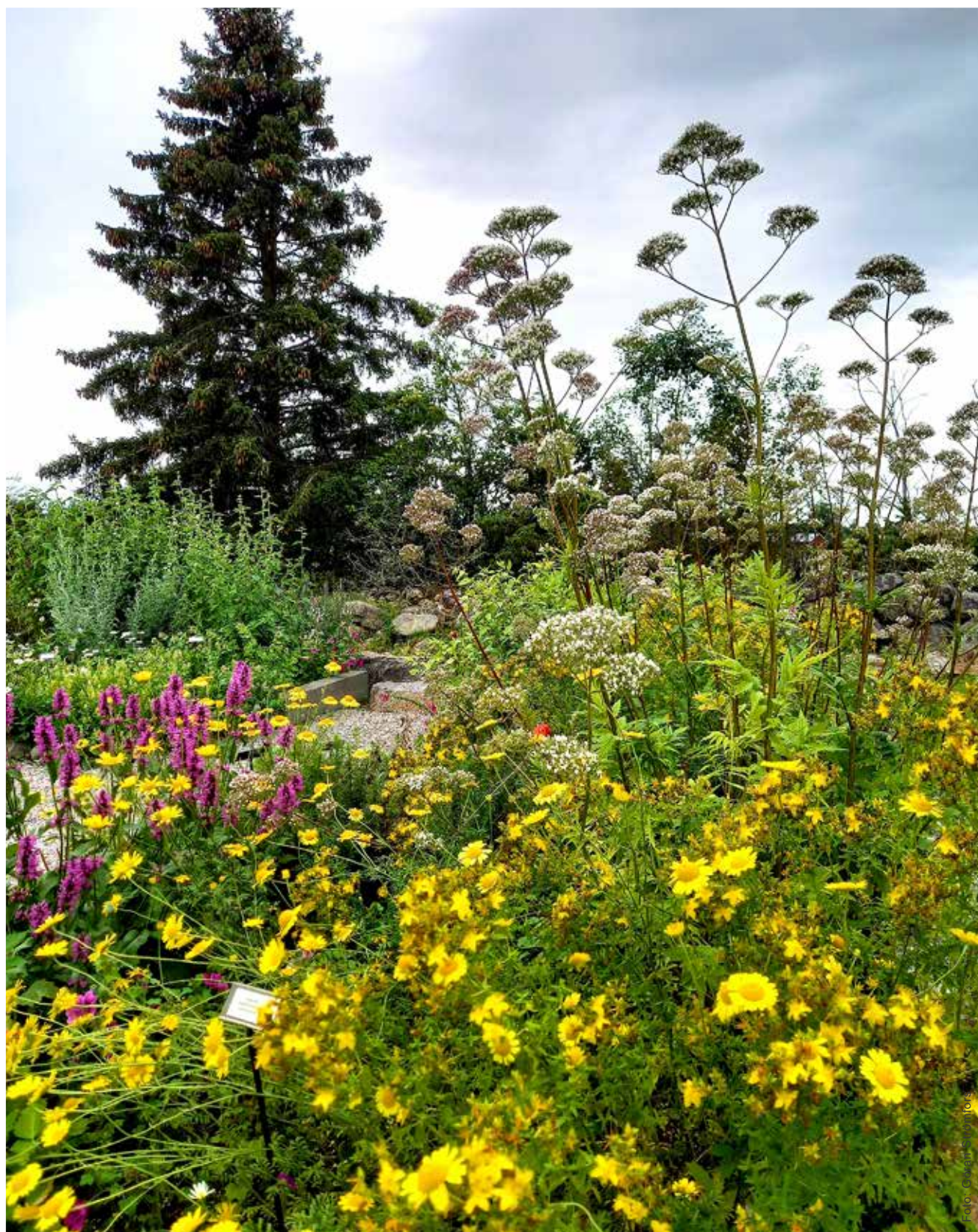

Höst i trädgården

Höst i Orre-trädgården. I september börjar det bli dags att släppa taget, att varva ner. Dagarna blir kortare, fuktigare och kyligare och nätterna allt längre. Det blommar fortfarande och äpplena mognar, men färgskalan förändras dag för dag. Grönskan övergår i höstens varma färgtoner, som lyser upp de mulna, regniga dagarna. Nattfrost är att vänta när som helst. Redan nu börjar förberedelserna inför nästa säsong. Frön av en del sommarblommor skall samlas in, torkas och förvaras över vintern. Efter en summering av sommarens blomning och väderförhållanden inväntar både trädgården och trädgårdsmästaren vintervilan.

Text och foton: **Margaretha Lindholm**
trädgårdsansvarig

BRINKENS MUSEUM Augusti 2022 Månadsbild

Trevlig sommar!

Brinkens museum är öppet 28 juni–6 augusti 2022, tisdag–lördag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

BRINKENS MUSEUM
Juli 2022 Månadsbild

Årets nya
utställningar

*Kaffetåren
den bästa är*

och

*Musik genom
tiderna*

Trevlig sommar!

Brinkens museum är öppet 28 juni–6 augusti 2022, tisdag–lördag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

BRINKENS MUSEUM Juni 2022 Månadsbild

Trevlig sommar!

Brinkens museum är öppet 28 juni–6 augusti 2022, tisdag–lördag kl 13–18.

Välkommen - Tervetuloa - Welcome! Malax museiförening

"Moster Tildas"
sockerskål i pressglas
har ett mönster av vinrankor
med en vindruvsklase i mitten på vardera
sidan. Märkt på undersidan med Riihimäki.

PRESSGLAS
fr.v.: sockerskål,
anonym glasassiett,
Oiva Toikkas "Pion"
och dricksglas med
Finlands vapen.

Foton: Martha Bonn

Maj 2022 Månadsbild BRINKENS MUSEUM

Sockerskålen

"Moster Tildas" sockerskål är ett barndomsminne, som följt mig genom livet. Nu pryder den mitt köksbord med sitt dekorativa mönster i pressat glas, och minner mig om barndomens kaffedrickande hos "Moster Tilda".

Mest varje dag var jag in till henne, långt innan jag började skolan. Ibland hade jag hämtat Vasabladet, ibland hjälpte jag henne med olika ärenden, och för det mesta satt vi bara och småpratade. Hon bjöd alltid på kaffe. Bitsocker skulle det vara, ur den vackra sockerskålen, och mycket grädde.

Historien bakom "Moster Tildas" sockerskål vet jag inget om. Hur gammal den är? Om hon köpt den själv? Eller fått den i present? På undersidan är den märkt Riihimäki, alltså högst sannolikt tillverkad vid **Riihimäki glasbruk** (1910–1990). Detta tyder på att "Moster Tilda", född 1887, fick eller köpte skålen i vuxen ålder.

Glas har tillverkats sedan urminnes tider, en lyx för de besuttna i samhället. **Pressglaset** däremot har en betydligt kortare historia. Metoden utvecklades i Amerika i början av 1800-talet. Med hjälp av metallformar och glaspress kunde man börja producera identiskt lika föremål i långa serier. År 1830 var glaspressen i princip klar, och tillverkningen av billiga dricksglas, assietter, sockerskålar, saltkar, vaser med mera gick på högvarv. Allt eftersom kunde produkter i pressat glas bli var mans egendom.

Redan under svenska tiden fanns det flera glasbruk i Finland. De tillverkade framför allt fönsterglas och buteljer. **Notsjö** grundades 1793, **Iittala** 1881 av smålänningen **Petrus Magnus Abrahamsson**, och **Karhula** 1889. Glasblåsarna kom vanligtvis från Sverige.

På 1930-talet började glasbruken knyta till sig formgivare, bland andra **Aino Aalto** som ville tillverka vardags-

varor för gemene man. Vem minns inte hennes serie "Bölgeblick" med dricksglas, fat och vaser med ringar runtom. "Moster Tilda" hade glaset, vi hade dem, liksom många andra i min barndoms Malax.

"Moster Tilda" hade också i sin ägo ett annat i mitt tycke fascinerande föremål.

Det var en stor, skimrande, grön "sten" i glas. Den stod på hennes chiffonjé och jag beundrade den ofta. Hon berättade att den kom från ett gammalt **glasbruk i Pörtom**.

Foto: Alf Bonn

Nu vet jag att det var **Berga**, det sista glasbruket som grundades under svenska tiden i Finland, år 1797. **Olof Sjöberg**, född i Grythyttan 1757, fann det han sökte i Pörtom, en lämplig skogrik plats, relativt nära havet i Petalax. Sanden var det sämre med, och kvaliteten på till exempel fönsterglas var inte alltid den bästa. Flera av de första glasblåsarna kom från det välkända **Kungsholms glasbruk** i Stockholm.

När **Berga glasbruk** lades ner 1883, flyttades ett av bostadshusen för arbetare till Åminne, troligen runt sekelskiftet 1900. I folkmun blev det "Kampi", och är numera rivet. De sista som bodde där var karelska flyktingar.

För att återgå till "Moster Tildas" sockerskål får jag tills vidare påstå att den är unik, trots att det strider mot pressglasets historia – att pressglas är något som är anonymt och masstillverkat.

Martha Bonn

Källor:

Launonen, Ulla: *Berga-Glasbruk*, AB Fram Vasa, 1975

Lersjö, Gunnar: *Pressat glas*, Ica Bokförlag, Forma Books AB, 2010

Lersjö, Gunnar: *Gammalt glas*, Ica Bokförlag, Forma Publishing Group AB, Västerås 2005

Wikipedia

"Moster Tilda" – Tilda Ahlskog, född Bonn

April 2022 Månadsbild BRINKENS MUSEUM

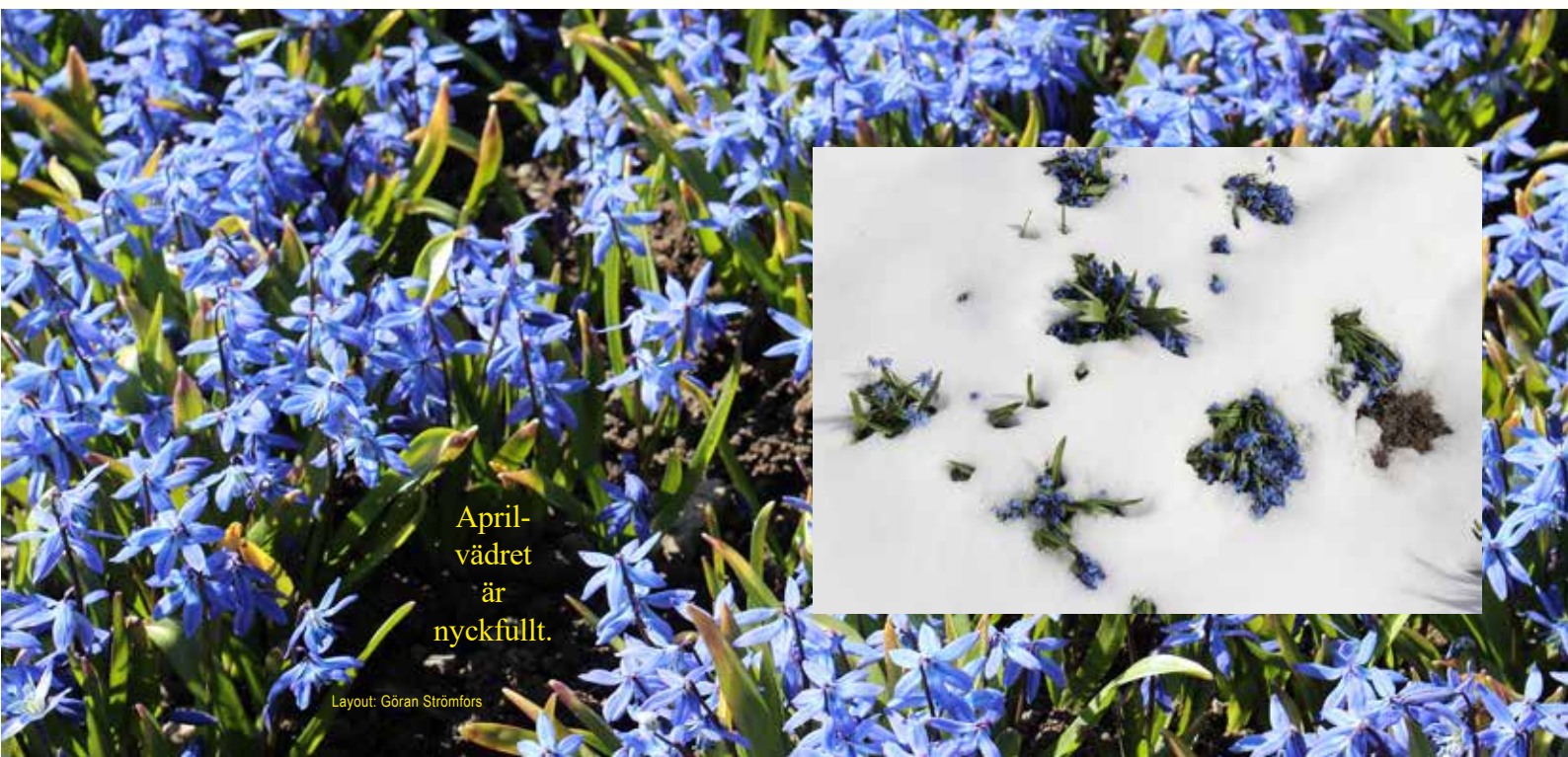
Växthuset

Bakom den somriga blomsterprakten i systrarna Orres trädgård vid Brinkens museum ligger en del förberedelser. Frökatalogerna studeras noggrant redan i februari och museets växthus startar jag upp i mitten av april. En hel del av sommarblommorna i museiträdgården ska förkultiveras för att alls hinna blomma under sommaren. Lådor med tagetes, lejongap, zinnia, risp och eterneller fyller småningom upp växthuset.

Pelargonierna som är utplacerade i museibyggnaderna under sommaren har jag övervintrat hemma i min källare och de får också växa till sig i växthuset. Det är lika fascinerande att varje vår se hur pyttesmå frön gro och blir exakt det de ska bli till. Efter sådden följer en tid av vattning och omvårdnad och också förstås förhoppningar om att sommaren ska komma med tjänlig väderlek. Jag har ju alltid en idealbild inne i mitt huvud om hur jag vill att trädgården ska se ut i bästa blomningstiden, men det blir ändå inte alltid riktigt så som jag har tänkt mig.

Text och foton: **Margaretha Lindholm**
trädgårdsansvarig

I april börjar också de första vårtecknen synas i trädgården. Scilla, blåsippa, lundviva och nunneört är de första blommorna som slår ut. Aprilvädret är nyckfullt, ena dagen blåser ljumma vårvindar och nästa dag kan marken vara helt snötäckt.

April-
vädret
är
nyckfullt.

Mars 2022 Månadsbild BRINKENS MUSEUM

Långfors kvarn

ÅDDAS KVÄÄNE donerades till Malax museiförening 2007 av kvarnens dåvarande delägare **Vilhelm Ljungkvist, Boris Grönroos, Karl-Gustav Grönros, Birger Udd, Sven Börje Gullback, Stig-Johan Udd och Gunder Udd.**

Kvarnen fanns redan på 1800-talet. Kvarnen ägdes då av bröderna **Emil, Alfred och Viktor Udd** samt **Alfred Ljungkvist**, alla från Paxalgränden. Markägarna ägde forsarna och arrenderade ut forsrättigheterna.

Det har funnits kvarnar längs ån i hundratals år – enligt Helmer Smeds karta 1753–1801 fanns det under 1700-talet flera kvarnar på båda sidor om ån vid *Langfäschi*. Det finns ett fotografi av kvarnen från början av 1900-talet, kvarnen var då gammal och byggdes om 1932. År 1939 byggdes kvarnen om så att den också kunde mala vete.

Verksamheten vid kvarnen upphörde i början av 2000-talet. Orsaken var att andra kvarntyper uppenbarade sig på marknaden och bönderna använde sig i större utsträckning av dessa kvarnar, som kunde drivas med elektricitet eller traktorer.

Ännu till slutet av 1900-talet använde sig bönderna flitigt av Långfors kvarns tjänster. Och inte enbart bönder från Malax malde sin säd vid Långforsen. Man kom vida omkring, från Solf, Tölby, Kvevlax och Pörtom. Ända från Oravais och Närpes kunde man komma för att få sin spannmål mald. Detta kunde **Boris Grönroos** berätta i juni 2021. På frågan om man kunde beställa tid för sin malning svarade han att riktigt långväga kunder ringde och kom överens om tidpunkten för malningen. Annars var huvudregeln att ”först till kvarnen mal först”. Man annonserade om öppethållningstiderna och kunderna fick lov att rätta sig efter dessa.

Orsaken till att kvarnen byggdes vid Långforsen, var tillgången till vattenkraft. Kvarnen drevs i många år enbart med vattenkraft, men på trettioalet fick man också tillgång till elektricitet. När inte vattenkraften räckte till kopplades elektriciteten in. I medlet av 1970-talet slutade man använ-

Kvarnen utgör ett vackert blickfång intill Malaxvägen, nära den gulmålade prästgården. Översiktsskildern är tagen den 27 februari 2022. Den undre bilden, från åns södra sida, är fotograferad i oktober 2009 efter renovering och målning.

da sig av vattenkraften. Orsaken var de stora satsningarna på att dika ut skogarna, vilket resulterade i ett snabbare vattenflöde ur skogarna och att vattennivån i Malax å inte längre hölls på en hög nivå någon längre tid. Tillgången till vattenkraft blev för kortvarig trots höstregnen.

Det varierade stort hur länge det tog att mala säden, som kunderna kom med. T.ex. kunde man mala 120–130 kg vete per timme om fuktigheten i spannmålen var gynnsam. Idealisk fuktighet var 14–16% fuktighet för vetet. Att mala korn till grötmjöl kunde ta en halv timme med en femtiokilos säck. Att mala råg och havregryn gick snabbare.

Kvarnen är ännu i brukbart skick. Museiföreningen lät 2009 renovera och måla kvarnens tak och fasader med bidrag från bland annat Museiverket, miljöcentralen och Sparbanksstiftelsen. Sommaren 2010 fortsatte föreningen att röja växtligheten runt kvarnen och Långforsen samt i samarbete med Malax församling även nedanför prästgården och kyrkskvären på ömse sidor om Långfors bro. Resultatet är imponerande – kvarnen är verkligen en prydning för området.

Nina Sten

Foton: Göran Strömfors

Februari 2022 Månadsbild BRINKENS MUSEUM

Storklädet (*Stoklie*)

STORSCHALARNA, *stoklie*, var under 1800-talet och ända fram till 1950-talet bondkvinnornas allmänna ytterplagg. *Stoklie* hängde på en krok innanför ytterdörren, vikt i trekant, och kastades över axlarna när kvinnorna gick ut på ärenden. Det skyddade mot kyla och vind och drogs upp över huvudduken när det blåste. Troligen var rutiga schalar de äldsta, de vävdes i jordnära färger, ofta av naturfärgat garn. Ungefär vid sekelskiftet 1800–1900 blev det modernt med svarta schalar, vävda i rips med bomullsvarp och svart ylleslag med praktfulla mönsterränder i vitt, grått och svart vävda i rosenängsmönster.

I Malax museiförenings textilsamling finns många sådana stora schalar. De vävdes både i hemmen och av yrkesväverskor. Två ca 80 cm breda våder syddes ihop och schalarna avslutades med omsorgsfullt utförda fransar.

I textilsamlingen finns också en unik, mycket vacker schal. Den är dekorerad med schablonmålade blommor, två sidor med blå blommor och två sidor med vita blommor. Den bars vikt i snibb så att antingen två blå bårder eller två vita bårder var utåt. De blå visades när det var begravningar och de vita på bröllop och andra glada tillställningar. Det sägs att sådana schalar sändes till Stockholm för påtryckning i mitten av 1800-talet. Schalen är vävd av hårt hemspunnet ullgarn till både varp och inslag av ull med fårets naturliga svarta färg. Färgen har blivit brunaktig under tidens gång. Den är hopsydd av två våder med mycket jämna, täta stygn. Den torde vara halvstampad för att bli tät och snygg för att dekoreras med blommor.

Alla föremål i museet har en historia att berätta. Vad schalen på bilden varit med om vore det mycket intressant att få höra. En söndagsförmiddag på 1980-talet körde jag förbi en gård i Klockarbacken och såg att det var vindsröjning. Allt lastades på ett traktorflak för att köras bort.

Jag frågade om jag fick ta med några föremål till museet och hittade då den här unika schalen. Den hade legat i en tät träkista, som troligen ingen hade öppnat på kanske åttio till hundra år. Schalen hade därför bevarats i gott skick och hade inga hål efter mal och var inte dammig. Ingen hade sett den tidigare.

I slutet av 1800-talet påtrycktes schalar och huvuddukar av ylle med blommönster i Kristinestad. Museet äger också några sådana men blommorna är inte lika välgjorda.

Siri Hagback

Källor:

Dahl, Hjärdin. *Högsäng och klädbod*. Folklivsstudier XVIII utgivna av Folkkultursarkivet. Helsingfors 1987.

Foton: Margaretha Lindholm (tre färgbilder upptill), Siri Hagback (bilden nere), Svartvita bilden: Ethel Helenelunds samling/MM. Layout: Göran Strömfors.

Otaliga är de amerikatrunkar som gått förbi frihetsgudinnan i New York och som ägts av Malaxbor. Ovan **Emil Linds** trunk som var fullpackad med hans ägodelar när han återvände från Amerika. En kappsäck i handen hade **Erik Majors** vid sin avfärd från Malax.

Januari 2022 Månadsbild BRINKENS MUSEUM

Amerikatrunk

DE FLESTA KÄNNER NÅGON i sin släkt som emigrerat till Amerika. Fotografier, amerikabrev och en och annan bevarad amerikatrunk påminner om emigranternas långa och mödosamma resor och deras liv i Amerika.

Malax museiförening har genom utgivning av flera böcker bevarat minnen av den stora emigrationen från Malax och Österbotten till Amerika och Canada.

Emigranten **Erik Majors** (1908–1973), med kappsäck i handen på bilden ovan, blev antagligen fotograferad redan innan han reste från Malax. Det var vanligt att emigranterna fotograferades före resan, ibland tillsammans med de släktingar och vänner som blev kvar. Man visste ju inte om eller när man skulle ses igen.

Erik emigrerade till Canada i februari 1928 och senare till USA. Han återsåg aldrig Malax.

De flesta emigranter reste antagligen i likhet med Erik med endast en kappsäck i handen. De som återvände till hemorten, efter några arbetsamma år i Amerika, brukade istället ha med sig en fylld amerikatrunk.

Eriks kappsäck ser ny ut på bilden och höll säkert hela resan till Canada. **Gustav Klockars** (1877–1956), som reste till Amerika i april 1905, hade tydligen en sämre kappsäck. Gustaf skrev nämligen i ett brev till hustrun **Stina Lisa** i Yttermalax under tiden han väntade i Liverpool på att fartyget *Baltic* skulle avgå till New York: ”En ny kappsäck har jag just köpt. Den förra blef totalt slut.” Gustaf Klockars resa från Malax, Klockarbacken, till Eureka i Kalifornien räckte från 3 april till den 7 maj 1905, sammanlagt 34 dygn.

Erik Majors var inte den första emigranten i släkten Majors. Hans far **Herman Majors** (1864–1948) reste första gången till Amerika på vårvintern 1888 tillsammans med **Isak Smulter** och **Fredrik Stolpe**. Det var en ovanligt kall vinter det året och isvägen över Kvarken till Sverige var säker att använda. De tre resenärerna köpte en häst i Malax och åkte med häst och släde över Kvarkens isar och ända fram till Trondheim i Norge. Där sålde de hästen och tog båten från Trondheim till Hull i England.

Herman Majors var gift när han reste och lämnade hustrun **Maria Katarina** och de förstfödda barnen **Matilda** och **August** hemma i ”Majuri”. Herman återvände till Malax efter ett par år i Amerika och familjen ökades så småningom med ytterligare 12 barn.

När Hermans yngre bror **Mathias** (Mats) **Majors** (1871–1960) reste till Amerika i juni 1893 följde däremot hans hustru **Albertina** och barnen **Viktor** och **Anna** med på resan. Familjen levde sedan i Gladstone i Michigan hela sitt liv. Mats och Albertina hade också 14 barn. Herman Majors söner **August**, **Johannes** och **Vilhelm** emigrerade alla tre till Canada och Amerika år 1922.

Viktor Jonasson Senn (1855–1939), född på Matlars hemman och gift 1878 till Senn i Yttermalax, har i Vasabladet och i flera bevarade amerikabrev skrivit om sin långa resa till Amerika och vistelsen där. Viktor reste redan 1887 och hans resmål var Chico i Kalifornien, där han fick arbete hos storfarmaren **John Crouch**. Viktors resa räckte 47 dagar med alla uppehåll på resan medräknat.

Chico blev ett första resmål för ett stort antal emigranter från Malax i slutet på 1800-talet. Men Viktor stannade inte så länge i Chico. I ett brev till sin ungdomskamrat **Jakob Senn** skriver Viktor att han fick nog av den förfärliga värmen och de långa dagarna där: ”Dessutom har de der i Chico ingen söndag och ingen Gudstjänst utan der lefver alla som Hedningar och arbetar nästan alla söndagar.”

Efter en tid i tungt skogsarbete fick Viktor Senn arbete som snickare i San Francisco. ”Och här kommer jag troligen att blifva tills jag återvänder till mitt kära fosterland.”

Viktor Senn stannade 10 år i Amerika innan han återvände.

Håkan Genberg

Källor:

Amerika! Emigration 1900. Kvarkens båtmuseum – Malax museiförening. Lokal- och regionhistoriska bidrag 14. 2010.

Klockars, Matthias (Matti). *Kära Stina. Amerikabrev 1905–1908*. Din Gustaf. Malax museiförening. Lokal- och regionhistoriska bidrag 21. Vasa 2017.

Krüger, Inger. *Bilder från det förlutna*. Malax museiförening. Lokal- och regionhistoriska bidrag 10. Vasa 2006.

Layout och trunkbilden i Brinkens museum: Göran Strömfors. Bilden av Erik Majors är från Håkan Genbergs hemarkiv.